

5. Fejer G. Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae cum regno Hungariae nexu... – Buda: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1837.
6. Fejer G. Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes. – Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1839.
7. Fejer G. Dalmatiae cum regno Hungariae nexus. – Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1834.
8. Fejer G. Galliciae et Lodomeriae cum regno Hungariae nexus. – Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1834.
9. Fejer G. Introductio in Codicem Diplomaticum Hungariae. – Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829.
10. Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum ex exterorum scriptorium / Concinnata St.Katona in Regia Universitata Bvdensi historiarum doctore archidiocesis Strigoniensis presbytero. – Budae: Typis Catharinae Landerer Vidrae, MDCCLXXXVIII (1788). – Seria III. – T.1. – 740 s.
11. Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum ex exterorum scriptorium / Concinnata St.Katona in Regia Universitata Bvdensi historiarum doctore archidiocesis Strigoniensis presbytero. – Budae: Typis Catharinae Landerer Vidrae, MDCCXC (1790). – Seria III. – T.2. – 632 s.
12. Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum ex exterorum scriptorium / Concinnata St.Katona in Regia Universitata Bvdensi historiarum doctore archidiocesis Strigoniensis presbytero. – Budae: Typis Catharinae Landerer Vidrae, MDCCXC (1790). – Seria III. – T.3. – 733 s.
13. Kronika uhorských král'ov zvaná Dubnická / Edoval J.Sopko. Recenzoval R.Marsina. – Trnava – Banská Bystrica: Vydavateľstvo rak Budmerice v spolupráci s nadáciou Osudy predkov Budmerice, 2004. – 240 s.
14. Pór A. Magyar-rutének érinkezések a XIV-ik században // Századok / Titkar Gy.Nagy. – Budapest: Kiadja a magyar történelmi Társulat, 1904. – Évf. XXXVIII (38). – Old.935–949.
15. Szinnyei J. Magyar írók élete és munkái. – Budapest: Arcanum, 2000.

The author analyzed the meaning of famous Hungarian historic Georg Fejer in the area of Rus'-Hungarian relationships in the XIVc. Hungarian researcher studied this very important problem using a new acts from the Hungarian Archives of dynasties Arpad's and Anjou. His meaning about researching problems is actually today, thanks his work, such an archeography and searching unknown documents.

Key words: *Rus'-Hungarian Relations, Anjou dynasty, Louis the Great, Lithuania, war conflicts, archeography.*

УДК 94 (477.83/.86) “1914.07”

ББК 63.3 (4Укр)52

О.М. Дудко

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИЧНА КРИЗА ПЕРЕДОДНЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ДУМКА ГАЛИЧИНИ

У статті йдеться про вплив кризових явищ у Європі на суспільно-політичну думку Галичини. На основі дослідження тогочасної преси, публіцистики, мемуарної літератури зроблено спробу реконструкції ставлення українців до держав-учасників конфлікту, зокрема до Австро-Угорщини, Німеччини, Росії та Сербії, а також аналізується екстраполяція українським політикумом європейських подій на внутрішньополітичне життя Галичини з метою формування “політики орієнтацій” та витворення стратегії поведінки в можливому збройному конфлікті.

Ключові слова: *Україна, Галичина, передвоєнна криза, партії, політична думка, “політика орієнтацій”.*

Перша світова війна займає особливе місце в модерній історії України. Саме в її часі кристалізувалася національно-політична думка українців, наслідком розвитку якої стала Українська революція. Незважаючи на велику кількість наукових праць, які стосуються періоду війни, в українській історіографії практично відсутні дослідження, які б акцентували увагу на характеристичні передвоєнної суспільно-політичної думки українського громадянства Галичини, зокрема відображення в ній політики європейських держав та ставлення українства до антагоністичних блоків – Антанти та Троїстого союзу.

У статті здійснено спробу дослідження еволюції громадсько-політичної думки українців Галичини під впливом загострення міжнародних суперечностей у Європі, аналізу суспільних настроїв, візій і поведінки політичного проводу напередодні війни.

Вибухові Першої світової війни передувала низка міжнародних криз, які, однак, вдавалося вирішити або, принаймні, злокалізувати на відносно невеликій території. Щонайменше чотири конфлікти могли призвести до початку війни між великими державами. Два з них були пов'язані з подіями, що відбувалися в Північній Африці (Марокканські кризи 1905 р. та 1911 р.), інші дві кризи розгорталися на тлі конфліктних ситуацій на теренах Балканського півострова (Боснійська криза 1908 р. та дві Балканські війни 1912–1913 рр.) [23, р.889]. На 1914 р. напруження між європейськими державами досягнуло критичної точки. Чергова криза – липнева 1914 р. – виявилася в цьому ряді останньою, призвівши до вибуху війни.

У центрі Липневої кризи виступали суперечності між Австро-Угорщиною та Сербією, які різко загострилися внаслідок убивства в Сараєво 28 червня 1914 року членом таємної великосербської організації “Млада Босна” Гаврилом Принципом австрійського престолонаслідника ерцгерцога Франца Фердинанда. Резонансна смерть стала приводом до початку війни, однак справжня її причина крилася в давньому протистоянні сербської національної ідеї про Велику Сербію та імперських планів Австро-Угорщини перетворити Балкани на зону свого безпосереднього впливу [26, р.720]. Червневий атентат засвідчив, що зростання сербського націоналізму стає загрозливим для монархії Габсбургів [24, р.318].

Особливістю політичної ситуації в Галичині напередодні Першої світової війни було зростання впливу міжнародних подій на суспільне життя. Убивство австро-угорського престолонаслідника ерцгерцога Франца Фердинанда стало актуальною подією для всього галичанства. Вістка про смерть ерцгерцога та його дружини в Галичині поширилась безпосередньо в день убивства [6]. Вона збіглася в часі з важливою для українців подією – святкуванням 100-ліття з Дня народження Тараса Шевченка, яке відбувалося у Львові [5]. Основою святкування був січево-сокільський здвиг – багатотисячна демонстрація української мілітарної сили. Вістка про смерть Франца Фердинанда стала відомою під час урочистої дефіляди “Січей”, “Соколів” та “Пласту” по вулицях Львова [6].

Убивство ерцгерцога стало несподіванкою і для широких верств громадянства, і для політичного проводу. Уже під час вечірніх зібрань, які відбулися в день Шевченківських святкувань, голова товариства “Сокіл-Батько” Іван Боберський розпочав свій виступ із висловлення смутку з приводу загибелі майбутнього глави держави та “великого приятеля нашого українського народу” [21]. 1 липня 1914 року делегація в складі представників провідних українських політичних партій Галичини (В.Шухевича, О.Барвінського, К.Студинського, О.Костецького та інших) “зложили кондоленції з приводу трагічної смерті престолонаслідника” наміснику Галичини Вітольду Коритовському [11]. Періодичні видання розмістили вістку про смерть у Сараєво на перших шпальтах і надалі спостерігали за всіма подробицями розслідування вбивства.

Після того, як шок та замішання минули, у політичних колах почали обговорювати та передбачати можливі зміни у внутрішньому житті імперії та міжнародній політиці, викликані резонансним убивством.

Причетними до вбивства ерцгерцога суспільна опінія, спираючись на донесення про перебіг розслідування, уважала великосербські націоналістичні організації, метою яких було відродити Велику Сербію часів Стефана Душана – наймогутнішого середньовічного правителя Сербії.

Найбільше критикував великосербський рух Християнсько-суспільний союз (ХСС). Його представники вказували на його безпосередній зв'язок з ідеєю всеслов'янської єдності, натхненницею якої була Росія. Партійний часопис “Руслан” підкреслював, що в основу руху поставлено прагнення Російської імперії поширити сферу свого

впливу на південь – на Балканський півострів – та на захід – на українські землі в складі Австро-Угорщини [3]. Важливим аспектом у характеристиці великосербського руху було його порівняння з москвофільством [3]. Ці дві течії трактувалися як штучний витвір уже згаданої всеслов'янської ідеї і є спрямовані на порушення територіальної цілісності Австро-Угорської монархії. ХСС виступив із закликами до урядових кіл звернути увагу на поширення галицького москвофільства, оскільки воно може перерости в загрозу для Австро-Угорщини, не меншу від небезпеки, яку тепер становить великосербська пропаганда [17]. Думку, висловлену ХСС, поділяли й інші політичні сили Галичини. Великосербський рух ототожнювався з імперською ідеєю Росії й тотально критикувався. З цієї причини політика Австро-Угорщини, спрямована проти сербського націоналізму, сприймалася із схваленням, навіть якщо йшлося про боротьбу з ним за межами монархії.

Українські провідники розуміли також, що смерть ерцгерцога позначиться на політичному житті Галичини. Постать майбутнього престолонаслідника займала помітне місце в українській суспільно-політичній думці. Йому приписували певні симпатії до українського питання. На прихильність Франца Фердинанда до українців указував Кость Левицький, який передбачав особливі перспективи для українського руху в разі приходу до влади ерцгерцога [7, с.57]. Ще одним політиком, який поділяв погляди Костя Левицького, був Євген Олесницький – єдиний український політик, що зустрічався з майбутнім престолонаслідником [12, с.258]. Оскільки ширилися відомості про те, що Франц Фердинанд розробляє програму перебудови монархії на засадах тріалізму, націонал-демократичні середовища вважали за необхідність нагадати йому про успіхи національного розвитку та про беззаперечну підтримку українцями політики Відня. При тому Франца Фердинанда намагалися переконати в лояльності до Австро-Угорщини не тільки галичан, але й українців у Російській імперії [25, s.226]. Такий курс, репрезентований національно-демократичною партією, був провідним в українській політиці Галичини аж до вбивства архієпископа 28 червня 1914 року. Однак сучасні дослідники, зокрема О.Кураєв, схильні вважати, що Франц Фердинанд після кризи 1908–1909 рр. відмовився від планів тріалізму й не мав наміру будувати політику монархії на більш сприятливих для українців умовах [7, с.57].

Зі смертю Франца Фердинанда та появою нового наступника престолу перед політичним проводом постали нові завдання:

- витворення нової тактики у співпраці з Віднем;
- формування нового погляду на перспективи розвитку українського питання в нових зовнішньополітичних умовах.

Непевна поведінка Австро-Угорщини на міжнародній арені, а звідси й невідзначеність у внутрішній політиці зумовлювали значну зацікавленість зовнішньою політикою Австро-Угорщини, від якої залежало мирне чи збройне вирішення конфлікту із Сербією. До Галичини доходили відомості про те, що Відень збирається здійснити низку заходів із метою ліквідації мережі великосербських організацій на території Сербії й звернеться до урядових кіл Сербії з вимогою взяти участь у їх викритті [16]. Однак вичерпною інформацією про плани Відня галицький політикум не володів. Українці припускали, що сербському уряду будуть надіслані певні попередження та вимоги стримувати розвиток великосербського руху. Оскільки в українській суспільно-політичній думці Австро-Угорська імперія трактувалася як незрівнянно сильніший у порівнянні із Сербією противник, то остання з огляду на свою безпеку повинна була задовольнити вимоги офіційного Відня [1]. Міжнародна ситуація також сприяла еventуальному розвитку подій – справедливість австро-угорських превентивних заходів щодо Сербії визнали великі європейські держави.

Однак дипломатичне протистояння між Австро-Угорщиною та Сербією не обмежувалося тільки ними. Балкани були місцем перетину австро-угорських та російських

інтересів і причиною особливого напруження між обома державами. Росія підтримувала Сербію. Вона прагнула використати об'єднання балканських держав проти австро-угорського впливу в регіоні. Підтвердженням цього були Балканські війни 1912–1913 рр., які заледве не стали причиною вибуху війни між імперіями. Зважаючи на це та на те, що зовнішньополітична діяльність Росії, яка трактувалася як найбільший ворог українського національного руху, завжди була в полі зору українців, галицькі політики не залишили поза увагою російський чинник в австро-угорсько-сербському конфлікті [13; 14]. Завуальована присутність російського фактора в міждержавному протистоянні стимулювала українські середовища Галичини до трактування міжнародної кризи як подій, актуальних для української політики. Участь Росії в австро-сербській конфронтації вважалася безпосередньою загрозою європейській рівновазі [1], унаслідок чого українці почали розглядати себе як можливих суб'єктів міжнародної політики в наростаючому конфлікті. Саме з огляду на конфронтацію між Австро-Угорською та Російською імперіями в українській суспільно-політичній думці витворилася так звана “політика орієнтацій”.

Майже цілий липень українські політичні середовища утримувалися від коментарів, очікуючи оприлюднення офіційних декларацій із боку Відня. Однак у пресі та приватних розмовах поширювалися різноманітні плітки та чутки. Брак перевіреної інформації став причиною домислів, які часто збурювали громадськість. Неправдиві твердження висловлювалися навіть впливовими політичними органами на зразок “Діла”. На його шпальтах, наприклад, з'явилася інформація про початок внутрішньополітичної боротьби уряду з антиімперськими рухами, яка нібито була викликана саме австрійсько-сербським зовнішньополітичним конфліктом, причому до цих рухів, окрім великосербського, був зарахований також москвофільський рух, що не відповідало дійсності, проте було бажаним для українців [15; 22].

Ситуація змінилася після офіційного оголошення ультиматуму. Непоступливість Сербії давала підстави сподіватися подальшого загострення взаємин аж до вибуху війни. Хоч до закінчення терміну очікування сербської відповіді ніхто відкрито не говорив про початок збройної боротьби, гасла про відновлення справедливості та обстоювання честі монархії стали своєрідними її провісниками. Радикальний часопис “Громадський голос” ряснів закликами мобілізації всього українського суспільства [2]. Війна між Австро-Угорщиною та Сербією трактувалася як хрестовий похід проти Росії. Усі галицькі політичні партії висловлювали свою підтримку й відданість монарху та готовність боротьби за нього. Однак поза войовничими деклараціями, які не виходили за межі партійної риторики, ще не стояло чітке усвідомлення того, що європейське суспільство, український народ у їх числі, стоїть на порозі “великої війни” [9; 20]. Ще за два тижні до початку воєнних кампаній політичні кола Галичини переконували громадськість та себе в тому, що справа обмежиться локальним воєнним конфліктом між Австро-Угорщиною та Сербією [20].

У такій двозначності української суспільно-політичної думки Галичини полягає парадоксальність розвитку національного руху напередодні Першої світової війни: основою вирішення українського питання вважався збройний конфлікт європейського масштабу, в якому ключовими гравцями для України були неодноразово згадувані Росія та Австро-Угорщина, з іншого боку, війна застала українців невідготовленими, на середині шляху формування виваженої національної програми та стратегії зовнішньополітичної поведінки.

Стрімкий розвиток подій вимагав швидкого прийняття рішень. З метою творення єдиної тактичної лінії в умовах війни провідні політичні партії Галичини об'єдналися, утворивши Головну Українську Раду [8; 10; 18, с.161; 19].

Широкі кола громадськості сприйняли звістку про війну між Австро-Угорщиною та Сербією з ентузіазмом. Вулиці міст переповнилися натовпами, які співали

патріотичні пісні та вигукували процісарські та промонархічні гасла [4]. Війна сприймалася як свого роду панацея від криз та напруження останніх десятиліть [26, s.714].

Для українців війна була можливістю вирішити своє національне питання. Тому першочерговим завданням перед українським політичним проводом стала необхідність мобілізувати громадськість на його підтримку, виробити продуману тактику та створити низку організованих структур. Серед найважливіших завдань було також питання формування військових підрозділів на базі січево-сокільських організацій. Закінчився ідейно-теоретичний етап розвитку українського національного руху Галичини.

1. Австрія і Сербія // Громадський голос. – 1914. – 23 липня.
2. Будьмо готові! // Громадський голос. – 1914. – 30 липня.
3. Великосербство і русофільство // Руслан. – 1914. – 23 липня.
4. Європейський пожар // Громадський голос. – 1914. – 8 серпня.
5. Зі здвигу. Листи учасника // Діло. – 1914. – 3 липня.
6. Катастрофа // Діло. – 1914. – 29 червня.
7. Кураев О.О. Український чинник в системі політичних інтересів Відня та Берліна (1843–1914) // Український історичний журнал. – 2006. – №1.
8. Маніфест Головної Української Ради // Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Документи і матеріали / Упоряд. І.О.Кресіна. – К., 1997. – Ч.1.
9. По вибуху війни // Діло. – 1914. – 30 липня.
10. Політичні засади Загальної Української Ради // Українська суспільно-політична думка в ХХ ст.: Документи і матеріали / Упоряд. Т.Гунчак. – Б.м., 1983. – Т.1.
11. По трагедії в Сараєво // Руслан. – 1914. – 1 липня.
12. Расевич В. Зовнішньополітичні орієнтації австрійських українців (1912–1918 рр.) // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип.ІІ.
13. Російська рука на Балкані // Громадський голос. – 1914. – 9 липня.
14. Росія і подія в Сараєві // Діло. – 1914. – 2 липня.
15. Сенсацийне донесення // Діло. – 1914. – 10 липня.
16. Спільна рада міністрів // Діло. – 1914. – 8 липня.
17. Спільна Рада міністрів і послухає гр. Берхтольда в Ішлю // Руслан. – 1914. – 14 липня.
18. Стахів М. Західна Україна і політика Польщі, Росії та Заходу (1772–1918): У 2-х т. – Скрентон, 1958. – Т.1.
19. Український народ! // Громадський голос. – 1914. – 6 серпня.
20. Чи буде європейська війна? // Громадський голос. – 1914. – 30 липня.
21. Шевченківський здвиг у Львові // Руслан. – 1914. – 30 червня.
22. Щоб не ширилося баламуцтво // Діло. – 1914. – 14 липня.
23. Esler A. The Western World. Prehistory to the Present. – New Jersey, 1994.
24. Kaiser D. Politics and War. European Conflict from Philip II to Hitler. – London, Cambridge, 2000.
25. Mitter A. Galizien-Krisenherd in den Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Russland (1910–1914) // Jahrbuch für Geschichte der socialistischen Yänder surapas. – Berlin, 1984. – Bd. 28.
26. Western Civilization. Ideas, Politics & Society / M.Perry, M.Chase, J. R.Jacob, M.G.Jacob, T. von Laue. – Boston, Toronto.

The article deals with the influence of crises in Europe on the eve of World War I on Galician social and political thought. Basing himself on the study of press, memories and public writings an attempt to reconstruct the attitude to the participants of the crises, especially to Austro-Hungary, Germany, Russia and Serbia is made. Also in the article analyzed extrapolation European events on the Ukrainian local affairs with the aim to create the "policy of orientation" and strategy of activity in case of war.

Key words: Ukraine, Galicia, prewar crisis, parties, political thought, "policy of orientation".